

Suriyeli Çocuk Mülteciler ve Sorunları

Süreyya SARVAN , Emine EFE

¹Akdeniz Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Süreyya SARVAN

e-mail: ssarvan@akdeniz.edu.tr, Akdeniz Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği AD Antalya, Türkiye

Geliş Tarihi / Received: 12.07.2019, **Kabul Tarihi / Accepted:** 05.12.2019

Copyright holder Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi

ÖZ

İnsanlık tarihi boyunca doğal felaketler, savaşlar ve terör gibi olaylar insanların yaşadıkları yerleri terk ederek mülteci durumuna gelmelerine neden olmuştur. Mülteci; ülkesinde ırk, din, sosyal konum, siyasal düşünce ya da ulusal kimliği nedeniyle kendisini baskı altında hissederek kendi devletine olan güvenini kaybeden, kendi devletinin ona tarafsız davranmayacağı düşüncesi ile ülkesini terk edip, başka bir ülkeye sığınma talebinde bulunan ve bu talebi o ülke tarafından 'kabul' edilen kişidir. Dünyada bulunan mültecilerin yarısından fazlasını çocuklar oluşturmaktadır.

Son yıllarda değişen dünya düzeni nedeni ile mülteci sayısında çok büyük artış olmuştur. Türkiye coğrafi konumu, kültürel ve tarihsel ilişkileri nedeniyle en büyük mülteci nüfusuna ev sahipliği yapan ülke konuma gelmiştir.

Bu makalenin amacı, doğal felaketler ya da savaşlar gibi çeşitli nedenler ile mülteci durumda olan çocukların yaşadığı sorunları güncel literatür ışığında sunmaktır. Türkiye'de bulunan mültecilerin büyük bir çoğunluğu Suriye'den geldiği için Suriyeli çocukların yaşadığı sorunlar bilimsel araştırmalar, istatistik veriler ele alınarak incelenmiş, istatistik verilerden elde edilen bulgularla grafikler oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Mülteciler, İnsan Hakları, İstihdam, Çocuk İstismarı.

Syrian Child Refugees and Problems

ABSTRACT

Events such as natural disasters, wars, and terror during the history of mankind have caused people to leave places they live and to be refugees. A refugee is a person who loses confidence in his state by feeling under pressure because of race, religion, social status, political thought or national identity and who leaving his country to seek asylum in another country and this request is accepted by that country as in the belief that his own state will not act impartially. More than half of the world's refugees are children. In recent years there has been a huge increase in the number of refugees due to the changing world order. Turkey has become the host country of the largest refugee population because of her geographical location and cultural relations and historical associations. The purpose of this article is to present the problems experienced by their children in the light of current literature who are refugee for various reasons such as natural disasters or wars. A large majority of refugees in Turkey as they came from Syria, the problems of the Syrian children has examined by taking scientific research and statistics so graphics were created with the findings obtained from statistical data.

Keywords: Child; Refugees, Human Rights, Employment, Child Abuse

GİRİŞ

Mülteci; ülkesinde ırk, din, sosyal konum, siyasal düşünce ya da ulusal kimliği nedeniyle kendisini baskı altında hissederek kendi devletine olan güvenini kaybeden, kendi devletinin ona tarafsız davranmayacağı düşüncesi ile ülkesini terk edip, başka bir ülkeye sığınma talebinde bulunan ve bu talebi o ülke tarafından 'kabul' edilen kişidir (UNHCR, 2019). İnsanlık tarihi boyunca doğal felaketler, savaşlar ve terör gibi olaylar insanların yaşadıkları yerleri terk ederek mülteci durumuna gelmelerine neden olmuştur. Değişen dünya düzeninin

sonucu olarak 2016 yılında dünya çapında yaklaşık 65.6 milyon kişi zorunlu olarak yer değiştirmek zorunda

kalmıştır (UNHCR, 2016). Bir mültecinin evinden uzakta geçirdiği ortalama süre 20 yıldan daha uzun sürmektedir (UNHCR, 2012). Yirmi yıllık bir süre çocukluk döneminden daha fazladır ve bir kişinin verimli çalışma yıllarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu dikkat çekici tablo göz önüne alındığında, bir mültecinin en büyük amacının hayatta kalmak olduğu görülmektedir (UNHCR, 2018). Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek

Komiserliği'nin (UNHCR) raporunda, 2016 yılsonu itibarı ile dünyada bulunan yaklaşık 22.5 milyon mültecinin yarısından fazlasının çocuk olduğu, ayrıca eğitim, çocuk koruma, gıda güvenliği ve güvenli barınma konularının ele alınması gerektiği belirtilmektedir (UNHCR, 1994).

Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), Türkiye İnsani Durum Raporu'na (2018 Nisan ayı) göre; Türkiye Dünyada en çok mültecilere ev sahipliği yapan ülke konumundadır. Türkiye'de kayıtlı 4 milyondan fazla sığınmacı ve mülteci bulunmaktadır, bunların 1.7 milyonu çocuktur (UNICEF, 2018).

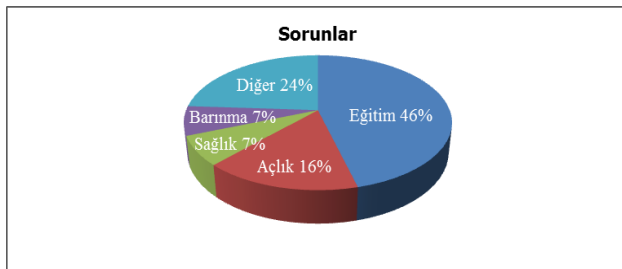
Türkiye'de bulunan bu mültecilerin 3.6 milyonu Suriye'den gelmiştir (Türkiye Göç Raporu, 2016). Türkiye'deki mültecilerin %90'ından fazlası kamp dışında, il ve ilçelerde yaşamaktadır (UNHCR Türkiye İstatistikleri, 2016).

Türkiye'ye gelen Suriyelilerin 269 bini Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) tarafından 10 ilde kurulan 25 çadır ve konteyner kentlerden oluşan barınma merkezlerinde, geri kalan yaklaşık 2.3 milyonu kamp dışında ülkenin değişik il ve ilçelerinde "şehir mültecileri" olarak, dağınık bir şekilde yaşamaktadırlar (Nur Emin, 2016; Cagaptay & Menekşe, 2014).

Çocuk ve Haklarını Koruma Platformu'nun (ÇHKP) yaptıkları çalışmada; Türkiye'de ki Suriyeli mülteci çocukların % 46'sının eğitim, %16'sının açlık, %7'sinin barınma, %7'sinin sağlık gibi temel sorunları olduğu saptanmıştır (Şekil 1) (ÇHKP, 2016). Mülteci çocukların çoğu için savaş, yoksunluk ve korku en çok bildikleri kavramlar haline gelmiştir. Mülteci konumundaki çocuklar okula gidememekte ve temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için sık sık mücadele etmektedirler. Ayrıca ileri ki yaşamları da risk altında bulunmaktadır (UNHCR, 2018). Mülteciliğin çocukları daha çok etkilemesinin nedenleri şu şekilde sıralanabilir;

- Çocuklar savunmasızdır. Hastalık, kötü beslenme ve fiziksel yaralanmaya duyarlıdır.
- Çocuklar bağımlıdır. Özellikle çocukluğun ilk yıllarında sadece fiziksel dayanıklılık için değil, aynı zamanda psikolojik ve sosyal iyilik için yetişkinlerin desteğine ihtiyaç duymaktadır.
- Çocuklar gelişmektedir. Çocuklar gelişimsel sıra içinde büyürler, tıpkı tuğladan bir kule gibi, her kat bir tuğladan oluşur ve her tabaka alttaki diğer tabakaya bağlıdır. Bu sıralamanın kesintiye uğraması çocuk gelişimini önemli bir biçimde etkileyebilir (UNHCR, 2018).

Bu makalenin amacı, iç savaş ve terör nedeni ile Türkiye'ye sığınan ya da mülteci durumda olan Suriyeli çocukların yaşadığı sorunları incelemektir.

Şekil 1. Türkiye'de bulunan Suriyeli mülteci çocukların temel sorunları (ÇHKP, 2016)

EĞİTİM

Eğitim, 1989 Çocuk Hakları Sözleşmesi ve 1951 Mülteci Sözleşmesi'nde kabul edilen temel bir insan hakkıdır.

Eğitim;

- Mülteci çocukları ve gençleri silahlı gruplara katılmalarına, çocuk işçiliğine, zorla askere alınmaya, cinsel istismar ve çocuk evliliğine karşı korur.
- Eğitim ayrıca mülteci topluluğun psikolojik dayanıklılığını artırır.
- Mültecileri üretken, tatmin edici ve bağımsız yaşayabilecek bilgi ve beceriler kazandırarak güçlendirir.
- Mültecileri aydınlatır; hayatlarını ve topluluklarını yeniden inşa etmeye çalışırken etraflarındaki dünya ve kendileri hakkında bilgi edinmelerini sağlar (UNHCR, 2012).

UNHCR'nin eğitim raporuna göre; 2016 yılında dünya genelinde 3.5 milyon mülteci çocuk okula gidememiştir. %91'lik küresel ortalama ile karşılaştırıldığında mülteci çocukların yalnızca % 61'i ilkökula devam etmektedir. Mülteci çocuklar büyüdükçe, eğitim engelleri artmaktadır. Adölesanların sadece %23'ü ortaokula kayıtlıdır, küresel olarak bu oran %84'tür. Üniversite düzeyinde eğitim ise oldukça vahimdir. Küresel olarak üniversite eğitiminin ortalaması %36 iken, mülteci gençlerin sadece %1'i üniversiteye gitmektedir (UNHCR, 2012).

Türkiye'deki 25 mülteci kampında yaşayan Suriyeli okul çağı çocukların yaklaşık %90'ı okula gitmektedir. Ancak bu oran Türkiye'de yaşayan Suriyeli okul çağı çocukların sadece %13'ünü oluşturmaktadır. Suriyeli çocukların büyük çoğunluğu kamp dışında, il ya da ilçelerde yaşamaktadır ve kamp dışında okula kayıt yaptıranların oranları çok daha düşüktür. 2014-2015 yılında bu nüfusun yalnızca 1/4'ü okula gitmiştir (Cagaptay & Menekşe, 2014). Mülteciler ve Sığınmacılarla Yardımlaşma Dayanışma ve Destekleme Derneği'nin (MSYD) yaptığı çalışmada okul çağındaki 2249 çocuğun %81'inin örgün eğitime kayıtlı olmadıklarını saptamışlardır. Suriyeli okul çağı çocukların yaklaşık 450 bini okula gitmektedir (MSYD, 2017).

Okula gidememenin temel nedenleri olarak da; kaynakların yetersizliği, eğitim konusunda bilinç eksikliği ve dil engeli olduğu ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra, çocuk işçiliği, okulların kapasite yetersizliği gibi nedenlerde okula gitmeye engel olmaktadır (Taştan & Çelik, 2017).

Okula gitmeme, çalışan çocuk sayısını ve erken evliliği artırmakta, yasal olmayan tehlikeli gruplara katılma riskini doğurmaktadır (Watkins & Zyck, 2014). Aileler inanç, gelenek ve ekonomik yetersizlikler nedeniyle okul yerine özellikle erkek çocukların çalışmasını, kız çocukların ise evlenmesini tercih etmektedirler.

Suriyeli çocukların başarısını etkileyen nedenler arasında devamsızlık, motivasyon eksikliği ve hedeflerinin olmaması bulunmaktadır. Kendi aralarında hareketliliğin fazla olması devamsızlık nedeni olarak gösterilmektedir. Ayrıca, okula devam eden çocukların dillerinin yetersiz olması başarılarını olumsuz olarak etkilemektedir. Savaş, ailede bireylerinin kaybedilmesi, belirsiz gelecek gibi konular çocuklarda isteksizliğe ve geleceğe dair beklentilerinin olmamasına neden olmaktadır.

Başarılı ve motivasyonu yüksek çocuk sayısı oldukça azdır (MSYD, 2017). Okullara kayıtlı olan Suriyeli çocukların ise Türkçe konuşmadıkları, başarılarının düşük olduğu, uyum ve ekonomik sorunlar yaşadığı görülmektedir.

İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün yaptığı araştırmada, Türkiye'de kamp dışında yaşayan Suriyeli çocukların okullaşmasına engel olan önemli sorunlar şu şekilde sıralanmıştır:

- Dil engeli: Çoğu çocuk sadece Arapça bilmektedir. Bu nedenle okullarda dil engeliyle karşılaşmaktadırlar. Okullara kayıtlı olan Suriyeli çocukların Türkçe konuşmadıkları ve başarılarının düşük olduğu gözlenmektedir.

- Ekonomik zorluklar: Ekonomik yetersizlik nedeni ile aileler, ulaşım, okul gereçleri gibi masrafları karşılayamamaktadır. Ayrıca çocuk işçiliği çok yaygın durumdadır. Bazı ailelerin yaşamlarını devam ettirebilmeleri için çocuklarının getireceği gelire ihtiyacı olduğu görülmektedir.

- Toplumsal uyuşma: Bazı Suriyeli aileler, çocuklarının okulda zorbalığa maruz kalacağı ve sınıf arkadaşlarıyla iletişimde zorluk yaşayacağı gibi endişelerle çocuklarını okullara kaydettirmek istememekteyler (Çagaptay & Menekse, 2014).

Türkiye'de yaşayan yabancı, mülteci ve sığınmacılara yönelik ilk kapsamlı yasal düzenleme hazırlanmış ve Nisan 2014'te 6458 sayılı "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu" yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun kapsamında Suriyelilerin hukuki statüsü ve faydalanabileceği yasal çerçeve ise, Ekim 2014'te yürürlüğe giren "Geçici Koruma Yönetmeliği" kapsamında oluşturulmuştur. Geçici Koruma Yönetmeliği ile kamplarda ve kamp dışında yaşayan Suriyeliler sağlık, eğitim ve sosyal yardım hizmetlerine erişim hakkı elde etmişlerdir. Daha sonra 23 Eylül 2014 tarihinde 2014/21 sayılı "Yabancılar Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmetleri" başlıklı genelge ile Suriyeli çocuklara sunulacak eğitim hizmetleri belirli bir standarda bağlanmış ve güvence altına alınmıştır. Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı'nın yayımlanmış olduğu 2015-2019 Stratejik Planda ilk defa mültecilerin eğitimleri ile ilgili "Mülteciler, geçici koruma altındaki yabancılar veya vatansız olarak yurdumuzda bulunanların da buldukları sürece, eğitim görmelerini sağlamak üzere, bu öğrencilerin eğitim sistemine entegrasyonunun sağlanmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır." şeklinde hedeflerinin yer aldığı görülmektedir (Nur Emin, 2016; MEB, 2015; Resmi Gazete, 2014; Resmi Gazete, 2013).

Milli Eğitim Bakanı, yürütülen eğitim hizmetleri kapsamında toplam 463,122 kişiye eğitim verildiğini ifade etmiştir. Bu öğrencilerin 169,010'ına devlet okullarında, 294,112'sine ise geçici eğitim merkezlerinde hizmet verilmiştir (Bianet, 2017). Okula giden çocuk sayısında önemli oranlarda artış olmasına rağmen UNICEF'in tahminlerine göre yaklaşık olarak çocukların % 45'i okula gitmemektedir (UNICEF, 2017).

BARINMA

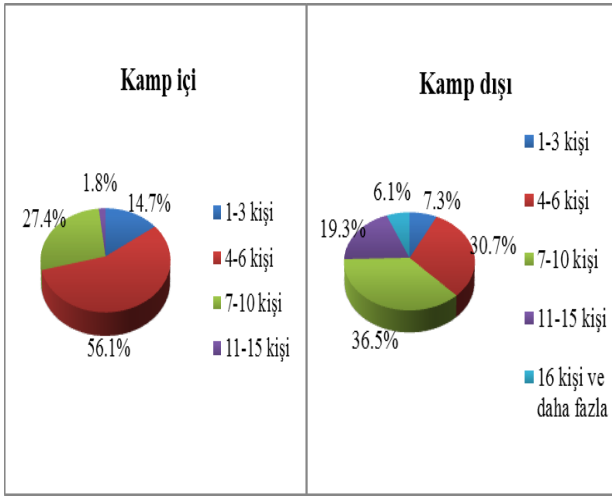
Barınma mülteci çocukların üçüncü en önemli sorunudur (ÇHKP, 2016). Mültecilerin bir bölümü kamplarda barınırken daha büyük bir bölümü kamp dışında barınmaktadırlar. Kamplarda yaşayanların ihtiyaçları hükümetler tarafından karşılanırsa da koşullar istendik

düzeyde değildir. Kamp dışında yaşayanların büyük çoğunluğu ise il ve ilçelerde, yetersiz ve sağlığa elverişsiz konutlarda barınmaktadırlar. Ürdün ve Lübnan Türkiye'den sonra en fazla Suriyeli mültecilere ev sahipliği yapan ülke konumundadır (UMHD, 2017). Lübnan'da bulunan Suriyeli mültecilerin %25'i tamamlanmamış veya koşulları yetersiz binalarda, %16'sı ise gayri resmi yerleşim yerlerinde yaşamaktadır (Norwegian Refugee Council, 2014). Ürdün'deki Suriyeli mültecilerin çoğunluğu apartmanlarda ya da beton evlerde kira ödeyerek yaşamaktadır. %9'u ise bodrum katlarında, kendi yaptıkları evlerde, kerpiç evlerde, prefabriklerde, depolarda, çatılarda veya çadırlarda yaşamaktadır. Bu binaların çoğunluğu, genellikle toprak zeminli, havalandırması kötü, rutubetli, banyosu evin dışında ve koşulları yetersizdir. Nüfus sayım memurlarının ev ziyaretleri sonucu, mültecilerin %47.1'inin yetersiz, %6.6'sının çok yetersiz koşullarda yaşadığı, ziyaret edilen konutların %46'sının ısıtmaya sahip olmadığı ve 1/4'ünün elektriğe erişiminin yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca konutların yaklaşık %9'unun, daha az güvenilir ve daha maliyetli olan tankerlerle su ihtiyacını karşıladığı ve yaz aylarında ise suya erişimin daha zor olduğu belirtilmiştir (Frances & Skandar, 2014). Türkiye'de yaşayan Suriyelilerin bir bölümü kamplarda, çadır veya konteynerlerde yaşamaktadırlar (AFAD, 2014). Kamp dışındakilerin, ortalama %74'ü bir ev veya apartman dairesinde yaşarken, yaklaşık %14'ü harabe binalarda, %10'u ise üstünlük yapılmış, geçici barınak veya plastik kulübelerde yaşamaktadır. Kamplarda yaşayanların yaklaşık %7'si konut başına iki veya daha fazla ailenin bulunduğu konutlarda, kamp dışında ise %32'si iki veya daha fazla ailenin bulunduğu konutlarda yaşamaktadır. Konut başına düşen ortalama kişi sayısı kamplarda 5.6 iken, kamp dışında ise 8.6'dır (Şekil 2) (AFAD, 2014).

Çalışmalarda konutlarda kalan çocuk sayısına ilişkin verilere ulaşılammış olmasına rağmen mültecilerin yaklaşık yarısı çocuk olduğu için konutlarda kalan bireylerin yarısının çocuk olduğu düşünülebilir. Aynı zamanda oturdukları konutu başka ailelerle paylaşanların oranı azımsanamayacak kadar yüksek ve çarpıcıdır. Kamp dışında yaşayanlar genellikle sosyoekonomik düzeyi düşük semtlerde bulunan kiralık konutlarda kalmaktadır (BİAMER, 2014; Türk Tabipler Birliği, 2014). Bu konutların çoğu temel gereksinimleri karşılamaktan uzak, sağlık açısından yetersiz ya da baraka şeklindeki yapılarıdır (Sanduvaç, 2013; Yılmaz, 2013).

Ayrıca bodrum katta bulunan konutların odalarında rutubet ve lağım kokusu olduğu tespit edilmiştir (Yılmaz, 2013). AFAD'ın yaptığı çalışmada, kamp dışında yaşayan Suriyeli mültecilerin yarısından fazlası yaşadıkları konutun büyüklüğünü, rahatlığını ve iklim uygunluğunu yetersiz bulduklarını belirtirken, 3/4'ünden fazlası yaşadıkları konutun uyku malzemesi, gıda malzemesi, yakıt, mutfak araç gereçleri ve giyim malzemeleri yönünden yetersiz olduğunu belirtmişlerdir (AFAD, 2014). Yapılan başka bir çalışmada ise, konutların yarısından fazlasında, kişi başına düşen mutfak gereçlerinin yetersiz olduğu, yemek pişirme malzemelerinin olmadığı saptanmıştır (Türk Tabipler Birliği, 2014). Yaşanılan bölge ve konutların kalitesi, temiz içme ve kullanma sularına erişimi etkilemektedir

(Türk Tabipler Birliği, 2014). AFAD'ın yaptığı araştırmada, kamp içinde ve dışında yaşayanların yaklaşık 1/3'ünün içme ve kullanma suyuna orta zorlukta veya zor eriştikleri belirlenmiştir (AFAD, 2014). Bu sonuçlara göre, Türkiye'de kampların dışında yaşayan mültecilerin bir bölümü olumsuz şartlarda barınmakta ve daha kalabalık koşullar altında yaşamaktadırlar. Konutlardaki olumsuz şartlar ve kalabalık yaşam, kronik ve bulaşıcı hastalıklar açısından risk oluşturmaktadır. Türkiye'de bulunan Suriyeli mültecilerin yaklaşık yarısı çocuk olduğu için olumsuz barınma koşulları çocukları daha fazla etkilemektedir (UNICEF, 2018). Çünkü çocuklar günlerinin tamamını ya da büyük bölümünü barındıkları ortamlarda geçirmek zorunda oldukları için risklere daha fazla maruz kalmaktadırlar.

Şekil 2. Konutta kalan kişi sayısı (AFAD, 2014)

BESLENME

Suriyeli çocukların eğitimden sonra en önemli sorunu açlıktır (ÇHKP, 2016). Bebeklik ve erken çocukluk dönemindeki yeterli beslenme, çocukların optimum düzeyde büyüme-gelişmeleri ve sağlıklı olmaları için gereklidir. Erken çocukluk dönemlerinde yaşanan uzun süreli beslenme yetersizlikleri, büyümede gecikme ve sağlığın bozulması ile bağlantılıdır (Black ve ark., 2008). Mülteci durumda olan bazı ailelerin çocukları ekonomik yetersizlik ve mevcut durumları nedeniyle beslenme sorunları yaşamaktadır. Hossain ve ark.'nın Suriyeli mülteci çocuklarla yaptıkları çalışmada, anemi prevalansını, Ürdün Zaatari kampında yaşayan çocuklarda %4.4, kamp dışında yaşayan çocuklarda %26.1; Lübnan'da yaşayan çocuklar da ise %13.9- %25.8 olduğunu saptamışlardır. Zaatari kampındaki Suriyeli mülteci çocuklarda malnütrisyon oranı düşük olmasına rağmen, kronik malnütrisyon prevalansının kamptaki çocuklarda %17 ve kamp dışında yaşayan çocuklarda ise %9 olduğu tespit edilmiştir (Hossain ve ark., 2016). Türkiye'de dört kişilik ailenin açlık sınırı 2017 Aralık ayı verilerine göre 1,608 TL olarak açıklanmıştır (TİSK, 2017). AFAD'ın saha araştırma raporunda; Türkiye'de son bir ayda çalışılan işten kazanılan aylık gelirin, kamp içinde ortalama 231.6 ABD doları, kamp dışında ise 218,3 ABD doları olduğu belirlenmiştir. Ancak bu grubun Suriye'de ki aylık gelirleri, Türkiye'de elde ettikleri gelirin altındadır.

Kamp içinde yaşayanların ortalama aylık geliri 161.6 ABD doları, kamp dışında yaşayanların ise 239.9 ABD dolarıdır (AFAD, 2014). Bir hanede yaşayan kişi sayısı ve aylık gelir göz önüne alındığında açlık sınırının çok altında yaşadıkları görülmektedir. Bu nedenle çocuklarda beslenme sorunlarının görülmesi kaçınılmazdır. Bir beslenme tarama programında kamp dışında bulunan 2,200'den fazla çocuğa beslenme taraması yapılmış ve bu çocukların 45'inde orta düzeyde akut malnütrisyon olduğu tespit edilmiştir (UNICEF, 2017). Balcılar'ın 18-69 yaş grubu Suriyeli mültecilerle yaptığı araştırmada ise, Suriyeli mültecilerin %40'ının gün içinde hiç meyve ve/veya sebze tüketmediği belirlenmiştir (Balcılar, 2016). Bu nedenle meyve sebze tüketiminin çocuklarda da farklı olması beklenemez.

Beslenme yetersizliğinin geri dönüşü olmayan asıl etkilerinin yıllar sonra ortaya çıkacak olması sorunun göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Kamu kurumlarının ve uluslararası kuruluşların çabalarına rağmen özellikle kamp dışında yaşayan çocukların beslenme sorunlarının çözülmesinin kolay olmayacağı ön görülmektedir.

SAĞLIK

Sağlık Türkiye'deki çocuk mültecilerin %7'lik oranla önde gelen sorunları arasındadır (ÇHKP, 2016).

Amerika Birleşik Devletleri Hastalık Önleme ve Kontrol Merkezi (CDC) tarafından Suriyeli mültecilerin öncelikli sağlık sorunları belirtilmiştir (CDC, 2016).

- Anemi
- Diyabet
- Hipertansiyon
- Ruhsal bozukluk

Özellikle çocuklar açısından düşünüldüğünde anemi ve ruhsal bozukluklar önde gelen sorunlar olabilir. Ancak olumsuz çevre koşulları, bağışıklamanın aksaması, kötü hijyen, kötü beslenme gibi nedenlerle enfeksiyon hastalıklarının varlığı kaçınılmaz olacaktır.

UNHCR tarafından yapılan araştırmada, kamp içinde ya da kamp dışında resmi olmayan bir yerleşim biriminde yaşamının sağlık hizmetlerine erişimi değiştirdiği ifade edilmiştir. Zaatari kampında (Ürdün) birinci basamak sağlık hizmetlerine yapılan başvuruların %72.1 oranla bulaşıcı hastalıklardan kaynaklandığı belirlenmiştir. Birinci basamak sağlık hizmetlerine yapılan diğer başvuruların; %21.8 bulaşıcı olmayan hastalıklar, %4.8 yaralanmalar, %1.3 ruhsal bozukluklar gibi nedenler olduğu görülmektedir. Benzer şekilde, Irak ve Lübnan'daki birinci basamak sağlık hizmetlerine yapılan başvuruların çoğunluğu bulaşıcı hastalıklardan kaynaklanmaktadır (UNHCR, 2014).

AFAD'ın raporunda, Suriyeli mültecilerin sağlık hizmetlerini kullanım oranının kamplarda yaşayanlarda yaklaşık %90, kamp dışında yaşayanlarda ise yaklaşık %60 civarında olduğu belirtilmiştir. Kamplarda en sık karşılaşılan sağlık problemleri; %23 ishal, %23 cilt problemleri, %19 yüksek ateştir (AFAD, 2014). Sağlık hizmetlerinin kullanılmamasının temel nedeninin dil sorunu olduğu (Kalkan ve ark., 2014; Kara & Akgün, 2015) ayrıca aile hekimlerinin kayıt yapmak istememelerinden kaynaklandığı belirlenmiştir (Kara & Akgün, 2015).

Türkiye'de kamplarda yaşayan çocukların 1/4'ü, kamp dışında ise yarısından daha azı çocuk felci aşısı

yaptırmamıştır. Kamp dışında yaşayan Suriyeli çocuklar arasında çocuk felci aşısı olmayan kız çocuklarının oranı, erkek çocukların oranından daha yüksektir. Kamplarda yaşayan kız çocukların yaklaşık 1/3'ü ve erkek çocukların yaklaşık 1/4'ü, kamp dışında yaşayan kız ve erkek çocukların yaklaşık 2/5'i kızamık aşısı olmamıştır. Hem kamp içerisinde hem de kamp dışında yaşayan Suriyeli çocuklar arasında kızamık aşısı olmayan kız çocuklarının yüzdesi, erkek çocuklarınkinden daha yüksektir (AFAD, 2014). UNICEF'in raporunda, Sağlık Bakanlığı'nın beş yaşından küçük mülteci ve göçmen çocuklara yönelik aşı kampanyasının üçüncü turunda 2500'den fazla aşı ekibi 20 ilde 376,000 fazla çocuğun tarandığı, ancak 117,000 çocuğun kaçırıldığı belirtilmiştir (UNICEF, 2017). Batman'da Kızamık vakaları görülmesi üzerine yapılan bir çalışmada; değerlendirmeye alınan 401 çocuğun 184'ü kızamık tanısı almıştır. Vakaların %26'sının Suriyeli çocuklar olduğu tespit edilmiştir. Seropozitiflik oranı ise T.C. uyruklu çocuklarda %39.2 iken Suriyeli çocuklarda %88.8'dir. Aile sağlık merkezlerine kaydı olmayan mülteci çocukların, aşısız olduğu tahmin edilmektedir (Yetiz, 2013). Kızamık ve çocuk felci aşısı olmayan Suriyeli çocukların olması (AFAD, 2014) Türkiye'deki çocukları da riske atabilir ve bu virüsler Türkiye'de yaygın hale gelebilir. Araştırma sonuçları hala bulaşıcı hastalıkların sorun olmaya devam edeceğini göstermektedir.

Terör, savaş gibi nedenler çocukları sadece fiziksel olarak değil psikososyal olarak da etkilemekte, hatta ileriki yaşamlarını da tehdit etmektedir. Suriyeli Mülteci Çocuklarla yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre; değerlendirmeye alınan çocukların 3/4'ünün aile ya da yakınlarından birini savaşta kaybettiğini, 1/3'ünün fiziksel şiddete maruz kaldığını ve 2/3'ünün bir yakını fiziksel şiddete maruz kalırken gördüğü belirlenmiştir. Çocukların %35'inin travma sonrası stres bozukluğu sınırının üzerinde puan aldıklarını, %49'unun depresyon ölçeğinin yüksek düzeyde, %36'sının ise çok yüksek düzeyde olduğunu saptamışlardır (Özer & Şirin, 2012). AFAD'ın raporunda, uyku bozukluğu yaşayan çocukların oranı kamp içi %24.6, kamp dışı %17.2'dir (AFAD, 2014). Çocukların yaşadıkları göz önüne alındığında bu sonuçlar kaçınılmazdır.

İŞÇİLİK

Çocuk işçiliği geçmişten günümüze kadar görülen önemli sorunlardan birisidir. Gelişmiş ülkelerde bile görülen bu sorun özellikle gelişmekte olan ülkelerde çok daha vahimdir. Gelişmekte olan ülkelere hızlı nüfus artışı, kentleşmenin düzensiz olması, gelir dağılımındaki eşitsizlik ve sosyoekonomik yetersizlik gibi nedenler çocuk işçiliği oranını artırmaktadır. Aile gelirinin yetersiz olması, yoksulluk ve ebeveynlerin çalışmaması gibi nedenler ailedeki tüm bireylerin çalışmasına neden olmaktadır (Gökalp, 2012). Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) yaptığı tanıma göre, çocuk işçiliği; çocuğun sağlığını, eğitimini, fiziksel ve zihinsel gelişimini engelleyen, yeteneklerinin gelişmesine mani olan, çocuğu potansiyelinden ve onurundan yoksun bırakan her türlü çalışmadır. ILO, çocuk işçi tanımında yaş sınırını 15 olarak, 15-24 yaş grubundakileri de genç işçi olarak kabul etmektedir. ILO'nun 2016 raporunda; dünyada 152 milyon çocuk işçi olduğu, bunların 73 milyonunun tehlikeli işlerde

çalıştırıldığı belirtilmiştir. Dünyadaki çocuk işçilerin %70.9'u tarım, %17.2'si sanayi, %11.9'u hizmet sektöründe çalışmaktadır (ILO, 2017). Türkiye'de çalışan çocuk sayısı 6-14 yaş grubunda 292,00 kişi, 15-17 yaş grubunda ise 601,000 kişidir. Çalışan çocukların %44.7'si tarım, %24.3'ü sanayi ve %31'i hizmet sektöründe çalışmaktadır. Türkiye'de ki çocuk işçiliği istatistikleri dünya istatistikleri ile benzerdir (TUİK, 2013). Ancak Suriye'de yaşanan iç savaş nedeni ile Türkiye'ye sığınmak zorunda kalan çocuklarla birlikte çocuk işçiliği oranının arttığı düşünülmektedir.

Mültecilik, ucuz olan çocuk işçiliğini, daha da aşağılara çekerek çocukların emeğinin sömürülmesine neden olmaktadır. Bu nedenle çocuk işçiliği, Suriyelilerin yaygın yaşadığı illerde artmıştır. Çocuk emeğinin kullanıldığı alanlar; tekstil sektörü, inşaat işçiliği, hizmet sektörü, mevsimlik tarım işçiliği ve çobanlıktır. Çocuklar, işverenler tarafından güvencesiz ve sigortasız çalıştırılmakta ve hakları su istimal edilmektedir (Atasü Topçuoğlu, 2014). Türkiye'ye gelen Suriyeli aileler arasında 12-13 yaşından büyük kız çocuklarını, okula göndermeme eğilimi yüksek orandadır. Erkek çocukların pek çoğunun ise, kayıt dışı çalışmaları, eğitimlerini bırakmalarına sebep olmuştur. Suriyeli çocukların özellikle tekstil ve tarım alanında yaygın olarak çalıştırıldığı bilinmektedir (Erdoğan & Ünver, 2015). Yapılan bir çalışmada, Suriyeli çocukların %48'inin ailesinin isteği, %52'sinin kendi isteğiyle çalışmakta olduğu belirlenmiştir (Harunoğulları, 2016). Suriyeli çocuklar ailelerine yardım etmek için çalışmak zorunda kalmaktadır. Sokaklarda neredeyse günün her saatinde çöp toplayan mülteci çocuklar ve gençlerle karşılaşmak sıradanlaşmaktadır. Uzun süreli çalışma saatleri, çocukların oyun oynamasına ve ders çalışmalarına, hatta okula gitmelerine izin vermemektedir. Yaş ve gelişimlerine uygun olmayan ağır işlerde çalışmaları büyüme ve gelişmelerini olumsuz etkileyeceği düşünülmektedir.

EVLİLİK

Çocuk evliliği insan hakları ihlalidir. Çocuk evliliği, eşlerden birisinin veya her ikisinin 18 yaşın altındayken gerçekleşmesidir. Çocuk evliliği, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 16 (2) maddesinin ihlali anlamına gelir; "Evlendirme sözleşmesi, ancak evleneceklerin özgür ve tam iradeleriyle yapılır" (Birleşmiş Milletler, 2011). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de (ÇHS) çocukların; yaşama hakkı, eksiksiz biçimde gelişme hakkı; zararlı etkilerden, istismar ve sömürüden korunma hakkı; aile, kültür ve sosyal yaşama eksiksiz katılma gibi hakları olduğu belirtilmektedir. Sözleşmeyi imzalarken, hükümetler aynı zamanda kadınların genital mutilasyonunu / kesilmesini ve çocukların evliliğini içeren "çocukların sağlığına zarar verecek geleneksel uygulamaların kaldırılması için etkili ve uygun önlemlerin alınması" nı taahhüt eder (Birleşmiş Milletler, 1989). "Çocuk Haklarına Dair Sözleşme" ve "Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi" çocuk evliliğini yasaklamaktadır (UNICEF, 2004). Çocuklar yaşları göz önüne alındığında, evlilik partnerlerine veya evliliklerinin zamanlamasına onam vermeleri mümkün olmadığından, çocuk evliliği genellikle "erken" ve/veya "zorla" evlilik olarak adlandırılır. Çocuk evlilikleri her iki cinsten de görülmesine rağmen daha çok

ve büyük ölçekte kız çocukları maruz kalmaktadır (Loiza & Wong, 2012). Bu nedenle çocuk evliliği denince genellikle çocuk gelinler akla gelmektedir. Evlilik, genç kızların hayatları, sağlığı ve gelecekteki umutları için ciddi tehdit oluşturmaktadır. Çocuk evliliği, gebelik ve doğumla ilgili komplikasyonlara neden olabilir ve bu komplikasyonlar gelişmekte olan ülkelerde 15-19 yaş kız çocuklarında ölüm nedenidir. Evli kız çocuklar HIV dahil olmak üzere cinsel yolla bulaşan birçok enfeksiyona maruz kalabilmektedir. Evlilik bir kız çocuğunun eğitiminin sonu anlamına gelebilir, hatta meslek sahibi olma ve kariyer yapma şansını yok edebilir (Loiza & Wong, 2012).

Evliliğin zamanı ve kişi seçimi hayatın en önemli kararlarından biridir. Hiç kimse, başkası adına iyi niyetli olsa bile, bu kararı verme hakkına sahip değildir. Evlilik kararı, korku, zorlama veya aşırı baskı olmadan alınan, özgürce yapılan, bilinçli bir karar olmalıdır. Yetişkin olarak alınması gereken ve hazır olduğunda yapılması gereken bir karardır. Çocuk evliliğini sona erdirmeye konusundaki evrensel çabalara rağmen, gelişmekte olan ülkelerdeki (Çin hariç) üç çocuğun birisi büyük olasılıkla 18 yaşından önce, dokuz kız çocuğundan birisi 15. doğum gününden önce evlenecektir. Bu kız çocuklarının çoğu yoksul, az eğitilmiş ve kırsal alanda yaşamaktadır. 2010 yılında 20-24 yaşlarındaki 67 milyon kadın çocuk olarak evlenmiştir. Evlenenlerin yarısı Asya'da, beşte biri Afrika'da yaşamaktadır. Önümüzdeki yılda, her yıl 18 yaşın altındaki 14.2 milyon kız evlenecektir; bu, her gün 39,000 kız çocuğunun evlendiği anlamına gelmektedir. Mevcut eğilimler devam ederse, 2021'den 2030'a kadar, yılda ortalama 15.1 milyon kız çocuğunun evlenmesine neden olacaktır. Çocuk evlilikleri 15 yaşın altındaki kızlar arasında azalırken, son on yılda hala 50 milyon kız çocuğu 15. doğum gününden önce evlenme riskiyle karşı karşıya kalabilir (Loiza & Wong, 2012).

Erken evlilik Suriye'de uzun zamandır kabul gören bir uygulamadır, ancak Suriye krizinin erken evliliği teşvik ettiğine inanılmaktadır. Ürdün'de yapılan bir çalışmada, Suriyeli mültecilerin 2012 yılından beri Ürdün'e akın etmesi nedeniyle muhtemelen 12 aylık dönemde 15-17 yaşlarındaki kız çocukların evlilik oranlarının üç kattan fazla arttığı tahmin edilmektedir. Suriyeli evliliklerde 15-17 yaşlarındaki kız çocuklarının evlilik yüzdesi 2011'de Ürdün'ünkinden düşüktür; Suriyelilerde %8.3, Ürdünlülerde %12.1'dir, ancak 2012'de %13.3'e yükselmiş ve daha da artarak 2013'te %25'e, 2014'ün ilk çeyreğinde ise %32'nin biraz altında kalmıştır (UNICEF, 2014).

Türkiye evlenme istatistiklerine göre; 16-17 yaş grubunda olan kız çocuklarındaki resmi evlenmelerin, toplam resmi evlenmeler içindeki oranı 2015 yılında %5.2 iken 2016 yılında bu oran %4.6'ya düşmüştür (TUİK, 2016). Türkiye'de 15-18 yaş grubunda bulunan 100 Suriyeli kadından yaklaşık 15'i evlidir (AFAD, 2014). Bu istatistikler resmi olan evlilikleri göstermektedir. Türkiye'deki kamplarda ve kamplar dışında yaşayan Suriyeliler arasında erken yaşta evlilik ve çok eşli evlilikler sıklıkla gözlenmektedir. Aynı zamanda eşler arası yaş farkının zaman zaman çok yüksek olduğuna ve 13-14 yaşında hamileliklere rastlanmaktadır. Erken yaşta ve çok eşli evlilikler Suriye'de oldukça yaygın görülen

sosyal bir durumdur (AFAD, 2014). Polis Akademisi Suç Araştırmaları ve Kriminoloji Araştırma Merkezi'nin yaptığı "Türkiye'deki Suriyeli mülteci kız çocuklarının maruz kaldığı cinsel istismar" konulu sempozyumda, kamp dışında ve içinde yaşayan Suriyeli kadın ve çocukların kadın tacirlerinin eline geçtiği, Suriyeli küçük kızların imam nikâhıyla kuma yapıldığı ve yaş sınırının 11-12'ye kadar düştüğü belirtilmiştir. Ayrıca nikâh görüntüsü altında fuhuş ve çocuk-kadın ticaretinin yapıldığı ifade edilmiştir (SAMER, 2015). Bazı ebeveynler, evliliklerin kızlarının geleceğini güvence altına alacaklarını düşünürken, bazıları kızlarını bir yük, hatta bir eşya olarak görmektedir. Tüm dünyada çocuk evliliğinin engellenmesi yönünde birçok olumlu adım atılmasına rağmen savaşlar, terör olayları ve açlık gibi insani krizler kızların savunmasızlığının nedeni olarak, vahim olan çocuk evliliği oranlarını artırmaktadır. Tüm bu verilere dayanarak, Suriyeli kadınların yarısını oluşturan kız çocukları için erken yaşta evliliklere karşı koruyucu önlemler geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır (AFAD, 2014).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Mültecilik, göç gibi olgular özellikle çocukların büyüme ve gelişmelerini; beslenme, barınma, bulaşıcı hastalıklar, kötü hijyen koşulları, ekonomik yetersizlikler, ruhsal rahatsızlıklar gibi nedenlerle önemli ölçüde etkilemektedir. Araştırma sonuçlarına göre mülteci çocukların beslenme ve barınma gibi temel haklarına ulaşamadıkları, dil ve kültürel uyumsuzluk nedeniyle eğitim ve sağlık haklarından yeterince yararlanamadıkları görülmektedir. İhtiyacı olan aileler sivil toplum kuruluşları ve kamu kuruluşları tarafından tespit edilerek gıda ve barınma desteği sağlanmalıdır. Mülteci çocukları etkileyen en önemli sorunlardan birisi dildir. Yaşanan dil sorununun çözümüne yönelik girişimlerde bulunulmalı, çocukların Türkçe öğrenmeleri için gerekli alt yapı oluşturulmalı, ana dillerinde hazırlanmış broşürlerle haklarının neler olduğu ve gereksinim duyabilecekleri hizmetleri nasıl, nereden, ne şekilde alabilecekleri açıklanmalıdır. Ayrıca kamu kuruluşlarında ücretsiz tercümanların çalıştırılması yararlı olacaktır. Okula gidemeyen çocuklar en kısa sürede tespit edilerek okullara kaydı yapılmalı, okullardaki başarıyı artırmak için; dil öğrenimi, özel ders verme, kırtasiye ihtiyaçlarının karşılanması gibi önlemler alınmalıdır.

Kentlerde dağınık halde yaşayan mültecilerin ve sığınmacıların aile sağlık merkezlerine kaydı yapılmalı ve birinci basamak sağlık hizmetlerinden yararlanmaları sağlanmalıdır. Aile sağlığı merkezlerine kayıtlarının yapılması, çocuk izlemlerinin ve aşılarının aksamaması yönünden son derece önemlidir. Bulaşıcı hastalıkların önlenmesi için hijyenik koşulların oluşturulması, bağışıklama ve sağlık hizmetlerine erişim konularında duyarlılığın artırılması gerekmektedir. Adölesan gebelik, çocuk anneler ve çocuk işçiliği konularında kurumlar arası iş birliği içinde çalışmalar yapılmalıdır. Özellikle kız çocukların evliliğinin ve istismarının önüne geçilmelidir. Bunun için de özellikle sağlık hizmetleri, sosyal hizmetler ve emniyet güçleri birlikte çalışmalıdır. Çocukların, uygun olmayan ortamlarda, ağır ve tehlikeli işlerde, hiçbir önlem

alınmadan çalıştırılmaları çeşitli fiziksel ve psikososyal sorunlara neden olabilmektedir.

Çocuk işçiliği sadece ulusal bir sorun değildir, mülteci ve sığınmacı çocuklar için daha tehlikeli bir hal almaktadır. İş ortamlarının kurlsız ve esnek olması engellenmeli ve takip edilmelidir. Çocukların bu işlerden alınıp okula kazandırılması, ailelere maddi ve manevi destek olunması son derece önemlidir. Araştırmalarda kayıtlı olan mülteci ailelerin yarısının birinci basamak sağlık hizmetlerini ziyaret ettiği görülmektedir. Bu nedenle birinci basamakta çalışan hekimler, hemşireler ve ebeler mülteci aileler ve çocuklara daha fazla zaman ayırmalı, takip ve taramalarını dikkatle yapmalıdırlar. Yardıma ihtiyacı olan aileler ve çocuklar için kamu kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarıyla iletişime geçmelidir. Bu bağlamda birinci basamak sağlık hizmetleri mülteci çocukların sağlıklarının geliştirilmesi, hastalıkların önlenmesi, ihmal ve istismara uğrayan çocukların tespit edilmesinde önemli bir kaynak ve rehber olabilir.

KAYNAKLAR

- Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, AFAD. (2014). Suriye'den Türkiye'ye nüfus hareketleri kardeş topraklarındaki misafirlik. Ankara.
- Atasü Topçuoğlu, R. (2019). Hayatı değiştirmek için yola çıkanlar yola çıkınca değişen hayatlar: Bir müracaatçı grubu olarak göçmen çocuklar. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 25, 89-107.
- Balcılar, M. (2016). Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin sağlık durumu araştırması: Türkiye'de yaşayan Suriyeli mültecilerde bulaşıcı olmayan hastalık risk faktörleri sıklığı. AFAD, TC Sağlık Bakanlığı, Dünya Sağlık Örgütü, 1-82.
- Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, AFAD. (2014). Türkiye'deki Suriyeli kadınlar raporu.
- Bianet Bağımsız İletişim Ağı, 2017. Available at: <https://m.bianet.org/cocuk/egitim/187033-bakan-yilmaz-meb-okullarinda-169-bin-suriyeli-ogrenci-var>. Erişim tarihi, Ocak 06, 2018.
- Bilukha Oleg, O., Jayasekaran, D., Burton, A., Faender, G., King'ori, J., Amiri, M., Leidman, E. (2014). Nutritional status of women and child refugees from Syria-Jordan, April-May 2014. *Morbidity And Mortality Weekly Report*, (29), 638.
- Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF). (2014). A study on early marriage in Jordan, Jordan Country Office, Amman: UNICEF, 4-46
- Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF). (2017). Basın Merkezi. Available at: <http://www.unicef.org.tr/basinmerkezidetay.aspx?id=22737>. Erişim tarihi, Ocak 06, 2018.
- Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF). (2004) Çocuk haklarına dair sözleşme. Unicef, Türkiye. [Çevrimiçi: http://www.unicefturk.org/public/uploads/files/UNICEF_CocukHaklarınaDaIrSözleşme.pdf], Erişim tarihi, 9, 2018.
- Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF). (2017). For every child. Available at: http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/Children%20of%20Syria_01.2007_TR.pdf. Erişim tarihi, Ocak 07, 2018.
- Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF). (2017). Syria crisis, humanitarian results. Available at: https://www.unicef.org/appeals/files/UNICEF_Syria_Crisis_Situation_Report_November2017.pdf Erişim tarihi, Ocak 04, 2018.
- Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF). (2018). Turkey humanitarian situation report. No 20, 8, 1-6.
- Black, R.E., Allen, L.H., Bhutta, Z.A., Caulfield, LE., de Onis, M., Ezzati, M., Rivera, J. (2008). Maternal and child under nutrition: Global and regional exposures and health consequences. *Lancet* (London, England), 371(9608), 243-260. doi:10.1016/S0140-6736(07)61690-0
- BM Enformasyon Merkezi, Ankara, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi. Available at: http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/h_rights_turkce.pdf. Erişim tarihi, Ocak 20, 2018
- Cagaptay, S., Menekse, B. (2014). The impact of Syria's refugees on Southern Turkey: Revised and updated. Washington Institute for Near East Policy Washington, 1-32.
- Çocuk ve Haklarını Koruma Platformu. (2016). Toplum gözüyle mülteci çocuk araştırması. Suriyeli çocuklar raporu, 1-13.
- Emin, MN. (2017). Türkiye'deki Suriyeli çocukların eğitimi temel eğitim politikaları. *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, 153, 7-25.
- Erdoğan, M., Ünver, C. (2015). Türk iş dünyasının Türkiye'deki Suriyeliler konusundaki görüş, beklenti ve önerileri. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Yayın No: 353. Ankara.
- International Labour Office. (2017). Global estimates of child labour: Results and trends 2012-2016. Available at: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/publication/wcms_575499.pdf. Erişim tarihi, Ocak 06, 2018
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2016). Türkiye göç raporu. TC İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara. http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713. Erişim tarihi, Ocak 01, 2019.
- Gökalp, Ö.T. (2012). Türk iş hukukunda çocuk işçi çalıştırma. *Electronic Journal of Vocational Colleges Ejevoc*, 125-135
- Harunoğulları, M. (2016). Suriyeli sığınmacı çocuk işçiler ve sorunları: Kilis örneği. *Göç Dergisi*, 3(1), 29-63.
- Kalkan, O. (2014.) Bursa İli Osmangazi İlçesi'nde İkamet Eden Suriyeli Göçmenlerin Temel Sağlık Durumlarının Değerlendirilmesi. 17. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi Bildiri Özetleri Kitabı, Edirne.
- Kara, F., Akgün, N. (2015). Konya'ya yerleşen Suriyeli mültecilerin sağlık hizmetlerinden yararlanmalarının önündeki engeller. 18. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi, Konya.
- Loaiza, E., Wong, S. (2012). Marrying too young: End child marriage. New York: United Nations Population Fund.
- Mersin Üniversitesi. (2014). Suriyeli göçmenlerin sorunları çalıştay sonuç raporu, barınma ve konut, Mersin.
- Milli Eğitim Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı. (2015). 2015-2019 Stratejik Planı. Available at: <http://sgb.meb.gov.tr/www/mill-egitim-bakanligi-2015-2019-stratejik-planı-yayınlanmıştır/icerik/181>. Erişim tarihi, Ocak 06, 2018.
- Moazzem Hossain, S.M., Leidman, E., Kingori, J., Al Harun, A., Bilukha, O.O. (2016). Nutritional situation among Syrian refugees hosted in Iraq, Jordan, and Lebanon: cross sectional surveys. *Conflict and Health*, 10(26), 1-11. doi: 10.1186/s13031-016-0093-6
- Mülteciler ve Sığınmacılarla Yardımlaşma Dayanışma ve Destekleme Derneği.(2017). Geçici koruma altındaki yabancıların eğitim hizmetlerine erişimleri önündeki engeller ve bunların okullaşma oranlarına yansımaları (Ankara örneği): Durum raporu, No.1.

- Norwegian Refugee Council (NRC). (2014). A Precarious existence: The shelter situation of refugees from Syria in neighbouring countries. 1-15.
- Özer, S., Şirin, S.R. (2012). Bahçeşehir study of Syrian refugee children in Turkey. Available at: <http://www.bahcesehir.edu.tr/icerik/1769-suriyeli-multeci-cocuklar-ve-aileleri-arastirma-sonuclari>. Erişim tarihi, Ocak 22, 2018
- Polis Akademisi Suç Araştırmaları ve Kriminoloji Araştırma Merkezi (SAMER). (2015). 7. Uluslararası risk altında ve korunması gereken çocuklar sempozyumu. Antalya.
- Resmi Gazete. (2014). İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Geçici koruma yönetmeliği. Available at: http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma-yonetmeliği_333_336_1473. Erişim tarihi, Ocak 06, 2018.
- Resmi Gazete. (2013). Yabancılar ve uluslararası koruma kanunu. Available at: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm>. Erişim tarihi, Ocak 29, 2018.
- Taştan, C., Çelik, Z. (2017). Türkiye’de Suriyeli çocukların eğitimi: Güçlükler ve öneriler. Eğitim-Bir-Sen Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara.
- Türk Tabipleri Birliği (TTB). (2014). Suriyeli sığınmacılar ve sağlık hizmetleri raporu. TTB Sağlık ve Politika Çalışma Grubu ve TTB Sağlık Kolu, Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK). (2013). Haber bülteni. Available at: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13659>. Erişim tarihi, Ocak 19, 2018
- Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK). (2016). Haber bülteni. Available at: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24645>. Accessed Ocak 06, 2018
- Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TİSK). (2017). Available at: <http://www.turkis.org.tr/ARALIK-2017-ACLİK-ve-YOKSULLUK-SINIRI-d11671>. Erişim tarihi, Ocak 07, 2018.
- Türkmen Sanduvaç, Z.M. (2014). Kamp dışında yaşayan Suriyeli sığınmacılar için durum analizi raporu. Mavi Kalem Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği, İstanbul, Türkiye.
- U.S. Department of Health and Human Services Centers for Disease Control and Prevention (CDC). (2016). Syrian refugee health profile. Washington, DC: Division of Global Migration and Quarantine. Available at: <https://www.cdc.gov/immigrantrefugeehealth/pdf/syrian-health-profile.pdf>. Erişim tarihi, Ocak 19, 2018.
- Uluslararası Mülteci Hakları Derneği (UMHD). (2017). Hangi ülkede ne kadar mülteci var? Available at: <http://www.unicef.org.tr/basinmerkezidetay.aspx?id=22737>. Erişim tarihi, Ağustos 31, 2018.
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). (2014). 2013 At a glance: Health data for Syrian refugees (Iraq, Jordan and Lebanon).
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). (2012). Education strategy 2012-2016. Available at: <http://www.unhcr.org/education.html>. Erişim tarihi, Ocak 03, 2018.
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). (2017). Figures at a glance, statistical yearbooks. Available at: <http://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html>. Erişim tarihi, Ocak 03, 2018.
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). (2016). Global report. Available at: http://reporting.unhcr.org/publications#tab-global_report&_ga=2.202266642.2090389619.1517213293-552246897.1515674183. Erişim tarihi, Ocak 03, 2018.
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). (2014). Living in the shadows, Jordan Home Visits Report, 50-53
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). (2016). Missing out refugee education in crisis. Available at: <http://www.unhcr.org/57d9d01d0.pdf>. Erişim tarihi, cık 03, 2018.
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). (1994). Refugee children: Guidelines on protection and care. United Nation.
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). (2019). Türkiye istatistikleri. Available at: <http://www.unhcr.org/tr/unhcr-turkiye-istatistikleri>. Erişim tarihi, Kasım 05, 2019.
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). What is a Refugee. Available at: <https://www.unrefugees.org/refugee-facts/what-is-a-refugee/>. Erişim tarihi, Ocak 03, 2018.
- Watkins, K., Zyck, S. (2014). Living on hope, hoping for education: The failed response to the Syrian refugee crisis. Overseas Development Institute.
- Yetiz, P. (2013). Batman İlinde 2013 yılı Ocak-Mayıs aylarında görülen kızamık vakalarının kontrol çalışmaları. 16. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi, Antalya.
- Yılmaz, H. (2013). Türkiye’de Suriyeli mülteciler-İstanbul örneği- tespitler, ihtiyaçlar ve öneriler. İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği - MAZLUMDER İstanbul Şubesi.